

УЎТ: 338.45:63.626.81

ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИДА СУВ РЕСУРСЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

З.С. Шохўжаева - и.ф.н., доцент**Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти****Аннотация**

Мамлактимиз қишлоқ хўжалигида етишириладиган маҳсулотларнинг барқарорлиги, шу соҳадаги мавжуд сув манбаларидан фойдаланиш самарадорлигига боғлиқ. Маълумки, республикамизда фойдаланилайдиган сувнинг 80 фоизи қўшни давлатлар чегарасидан оқиб келаётган сув манбаларига боғлиқлигини инобатга оладиган бўлсак, мавжуд манбаларни кенгайтириш, сувтежовчи технологияларни қўллаш ва суғориш тизимларини реконструкция қилиш долзарб масаладир. Маколада Қашқадарё вилояти ҳудудида фойдаланилаётган сув манбалари ҳисобидан етиширилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари динамикаси келтирилган бўлиб, вилоятда мавжуд сув манбаларини кенгайтириш, сувтежовчи технологияларни қўллаш масаласи долзарб эканлигини ҳисобга олиб, ушбу муаммоларни бартараф этишга қаратилган амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги, трансчегаравий дарёлар, чекланган сув ресурслари, сувни тежайдиган технологиялар, қўшимча имтиёз ва преференциялар, томчилатиб суғориш технологияси, сув омборлари.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

З.С. Шохўжаева**Аннотация**

Стабильность продуктов, производимых в сельскохозяйственном секторе страны, зависит от эффективности существующих источников воды. Известно, 80% воды, используемой в нашей стране, зависит от водных ресурсов, поступающих из соседних стран, расширение существующих источников, использование водосберегающих технологий и реконструкция ирригационных систем, являются актуальной проблемой. В статье разработаны практические рекомендации по проблемам использования водосберегающих технологий и расширения имеющихся водных ресурсов в регионе Кашкадарья.

Ключевые слова: сельское, лесное и рыбное хозяйство, трансграничные реки, ограниченные водные ресурсы, водосберегающие технологии, дополнительные льготы и преференции, технология капельного орошения, водохранилища.

ACTUAL ISSUES OF EFFECTIVE USE OF WATER RESOURCES IN KASHKADARYA REGION

Z.S. Shoxojayeva**Abstract**

Stability of products produced in the agricultural sector of the country depends on the effectiveness of existing water sources. As you know, 80% of the water used in our country depends on water resources coming from neighboring countries, expanding existing sources, using water-saving technologies and reconstruction of irrigation systems, is an actual problem. This article has developed practical recommendations on the problems of using water-saving technologies and expanding available water resources in the Kashkadarya region.

Key words: agriculture, forestry and fisheries, transboundary rivers, limited water resources, water saving technologies, additional benefits and preferences, drip irrigation, water storage.

Кириш. Маълумки, бугунги кунда сув ресурсларидан Коқилона фойдаланиш минтақада, жумладан, республикамизning барқарор иқтисодий тараққиётида ҳал қипувчи масалалардан бирига айланди. Мазкур масала сув ресурсларининг танқислиги, уларнинг сифати ёмонлашиш жараёнлари ҳамда минтақада шаклланган янги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва экологик воқелик шароитларида муҳимроқ ва долзарб аҳамият касб этмоқда.

Минтақанинг асосий сув манбалари ҳисобланган Амударё ва Сирдарё ҳавзаларидағи ўртача қўп йиллик сув ресурслари $114,4 \text{ km}^3$ ни ва айнан мамлакатимизда ишлатиладиган ўртача йиллик сув ресурслари эса 51 km^3 ни ташкил этиб, унинг 80 фоиздан ортиғи қўшни давлатлар ҳудудидан оқиб келиши амалиётда ўз исботини топган.

Охирги йилларда сезилаётган иқлим ўзгаришлари оқибатида сув ресурсларининг камайиши ва юқори оқимда

жойлашган давлатларнинг трансчегаравий дарёлар сув ресурсларини ўрта ва қуий оқимида жойлашган давлатларнинг хуқуқ ва манфаатларини инобатга олмасдан бир томонлама бошқарилиши оқибатида табиий ва сунъий сув танқислик- ларининг юзага келиши йилдан-йилга кучайиб, вазиятни янада мураккаблаштироқда.

Минтақанинг барқарор тараққиёти йўлида трансчегаравий дарёлар ҳавзаси муаммоларининг ҳал этилишига ҳар бир мамлакат ўз улушкини қўшиши лозим. Жумладан, Ўзбекистонда чекланган сув ресурсларидан самарали фойдаланишни таъминлаш муаммоси ечимига қаратилган институционал, хуқуқий, иқтисодий ва ижтимоий ислоҳотлар ўтказилмоқда.

Бинобарин, ҳәётимизнинг асосий қомуси ҳисобланган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида “Ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий захиралар умуммиллий бойлиқdir, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир” деб белгилаб қўйилган.

Дарҳақиқат, республикамиздаги мавжуд сув ва сув ресурсларидан фойдаланиш билан боғлиқ муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонуни ва катор қонуности хуққатлари билан тартибга солинади. Жумладан, “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонуннинг 35 ва 501-моддадарига сувдан фойдаланувчилар сув объектларидан оқилона фойдаланиши, сувни тежаб сарфлаш, сувни тежайдиган технологияларни ва илфор сугориш техникасини жорий этиш орқали сугориш воситалари ва усуулларини такомиллаштириши лозимлиги белгилаб берилган.

Сув ресурсларидан самарали фойдаланишнинг айрим жиҳатларини очиб беришда иқтисодчи олимларнинг ҳиссаси каттадир. Дарҳақиқат, С.Ч.Джалалов “Сув хўжалиги мажмуаси” сув хўжалиги объектлари ва уларга хизмат кўрсатувчи субъектлардир [2], Р.А.Абдуллахонов уларни бошқариш тизими ва сувдан фойдаланувчи субъектлар [3] тушунлади, деб таъкидлаганлар, сув хўжалиги мажмуаси салоҳиятидан фойдаланишнинг минтақавий хусусиятларини М.М.Машарапова [4] ва Ўзбекистон сув хўжалиги тизимини такомиллаштириш ва унинг самарадорлигини оширишнинг ташкилий-иктисодий механизми Б.У.Хасановлар [5] томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, айнан Қашқадарё вилоятида сув хўжалиги манбаларининг ташкилий, иқтисодий ва хуқуқий асосларини такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар тизими ишлаб чиқилмаган. Шунингдек, сув ва уни етказиб бериш хизматлари учун тўловни ҳисоблашнинг тўрт усули орқали амалга ошириш лозимлигиди М.М.Маткаримов [6], сув ресурсларидан фойдаланиш ва уни баҳолаш масаласига Ў.П.Умурзоқов [7], ер ва сув ресурсларидан фойдаланишда бозор муносабатларини шакллантиришнинг иқтисодий муаммолари К.А. Чориев [8] ва сувдан самарали фойдаланишда СИУларнинг ўрни Сангировалар [9] ўз таклиф ва тавсияларини

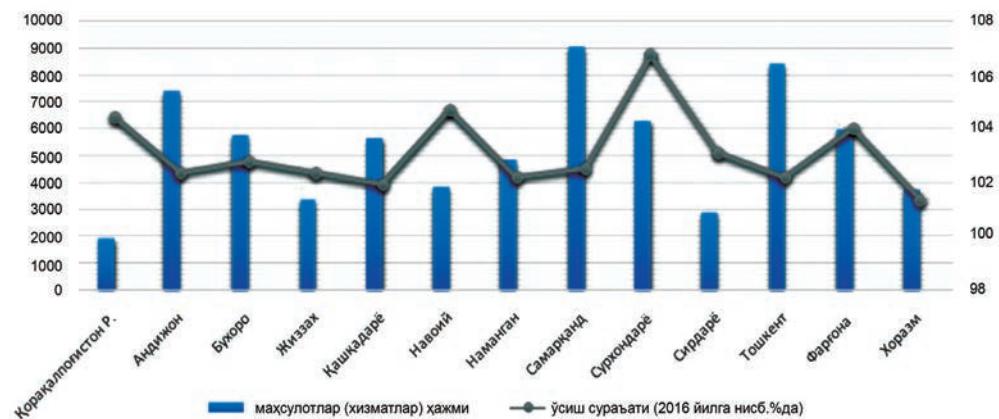
ишлаб чиқишиган. Бироқ, Қашқадарё воҳасида сув ресурсларининг танқислигини инобатга олган ҳолда сувдан фойдаланишнинг бозор муносабатларини қўллаш ва сувнинг аниқ таннархини белгилаш масаласи шунингдек, қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантиришда сув манбаларининг аҳамияти жиҳатлари ўрганилмаганлиги ушбу мавзунинг долзарб эканлигини белгилайди.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони [10] қабул қилиниб, ушбу фармон билан “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга оид Давлат дастури тасдиқланган. Ушбу дастурнинг “3.3. Қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш” йўналишининг 161-бандида “Ер ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш мақсадида қишлоқ хўжалиги экин майдонларини мақбуллаштириш, бунда: пахта экин майдонларини 49 минг гектарга ва ғалла майдонларини 10 минг гектарга қисқартириш; қисқартирилган экин майдонларига бошқа қишлоқ хўжалиги экинларини жойлаштириш, жумладан, картошка 8,1 минг гектар, сабзавот 27,2 минг гектар, интенсив боф 5,9 минг гектар, токзор 2,9 минг гектар, озуқа экинлари 10,9 минг гектар ва мойли экинлар 4 минг гектар” [11] дейилган.

Ушбу устувор вазифаларни самарали бажариш йўлларидан бири ички имкониятлар ва салоҳиятини чуқур ўрганиш ҳисобланади. Бунинг учун мамлакатимизда ва қолаверса, Қашқадарё вилоятида сув ва сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга қаратилган ташкилий, иқтисодий чора-тадбирлар амалга оширишмоқдаки, буни қўйида келтирилган статистик маълумотлар асосида таҳпил қилиш орқали изоҳлаш мумкин.

Асосий қисм. Маълумотларга кўра, 2017 йилда республикамиз қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги маҳсулот (хизмат)ларининг умумий ҳажми 69 504,2 млрд. сўмни ёки 2016 йилга нисбатан 102,0 фоизни, шу жумладан дехқончилик ва чорвачилик, овчилик ва ушбу соҳаларда кўрсатилган хизматлар – 68 906,7 млрд. сўмни, ўрмон хўжалигидаги – 117,9 млрд. сўмни, балиқ хўжалигидаги – 479,6 млрд. сўмни ташкил қилди [12] (1-расм).

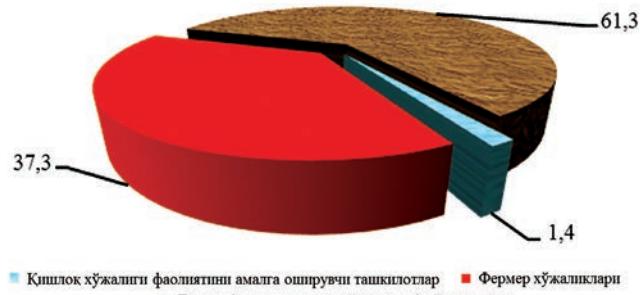
Ушбу 1-расмдан кўриниб турибдики, юқори ўсиш суръатлари 2017 йилда 2016 йилга нисбатан Сурхондарё вилоятида – 106,6 фоиз, Навоий вилоятида – 104,1 фоиз,

1-расм. Республикамиз қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги маҳсулотлари (хизматлар)нинг ҳажми

Қорақалпоғистон Республикасида- 103,8 фоиз ва Фарғона вилоятида 103,3 фоизга тенг бўлиб, Хоразм (100,1%), Тошкент ва Қашқадарё (100,8%) вилоятларида эса аксинча паст суръатлар кузатилди.

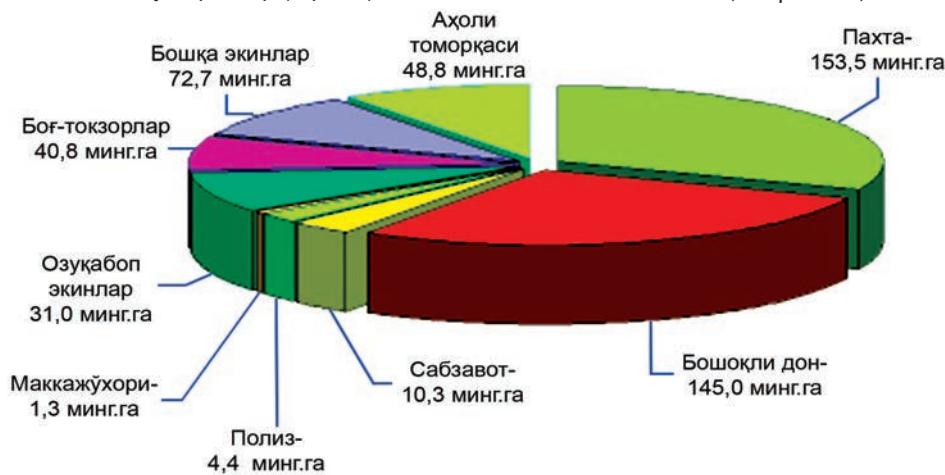
Қашқадарё вилояти статистика бошқармасининг маълумотларига кўра, 2017 йилда аграр соҳада ишлаб чиқарилган (кўрсатилган хизматлар)нинг умумий ҳажми 5690,3 млрд. сўмни ёки 2016 йилга нисбатан 100,8 фоизни, шу жумладан, дехқончилик ва чорвачилиқда, овчинлик ва бу соҳаларда кўрсатилган хизматлар ҳажми 5657,0 млрд. сўмни, ўрмончилик хўжаликларида 10,6 млрд. сўмни, балиқчилик хўжаликларида эса 22,7 млрд. сўмни ташкил қилди. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда фермер хўжаликларининг улуши 37,3 фоизни, дехқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликларининг улуши 61,3 фоизни ва қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотлар улуши эса 1,4 фоизни ташкил этмоқда [12] (2-расм).

2-расм. Қашқадарё вилоятида 2017 йилда ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг хўжалик тоифалари бўйича тақсимланиши

Дарҳақиқат, 2017 йилда вилоят фермер хўжаликлари томонидан ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми 2083,9 млрд. сўмни ёки 2016 йилнинг тегишили даврига нисбатан 95,0 фоизни ташкил қилди. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари умумий ҳажмида фермер хўжаликларининг улуши 37,3 фоизни ташкил этди.

Вилоятнинг суғориладиган майдонларининг асосий қисмида пахта ва ғалла экилиб, сувни энг кўп талаб қилалигидан ўсимликлар ҳисобланади. Дарҳақиқат, сув танқислигини инобатга оладиган бўлсан, пахта майдонларини қисқартириш ва озукабоп экинлар майдонини кенгайтириш мақсадга мувофиқидир (3-расм).

3-расм. Вилоятнинг суғориладиган ерларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг жойлашуви

Маълумки, ҳозирги кунда фермер хўжаликлари ва умуман, қишлоқ хўжалиги соҳаси давлатимиз томонидан ҳар томонлама қўллаб-куватланиб, уларга барча зарур шарт-шароит ва имкониятлар яратиб берилмоқдаки, буни кўйида келтирилган 1-жадвал [13] маълумотларидан ҳам кўришимиз мумкин.

1-жадвал

Қашқадарё вилояти фермер хўжаликлари томонидан ишлаб чиқарилган асосий турдаги қишлоқ хўжалик маҳсулотлари

Экин тури	2016 йил		2017 йил		2016 йилга нисбатан фоиз
	тонна	ишлаб чиқариш умумий ҳажмида-ги улуши, фоиз	тонна	ишлаб чиқариш умумий ҳажмида-ги улуши, фоиз	
Пахта	434035		409104		94,3
Ғалла	1024896		1079852		105,4
Картошка	56124	28,7	40322	22,0	71,8
Сабзавот	188479	33,4	143935	27,7	76,4
Полиз	76012	50,5	76103	50,3	100,1
Мева	79256	55,3	87220	56,9	110,0
Узум	62451	57,1	58817	55,0	94,2
Гўшт	4120	1,6	4811	1,7	116,8
Сут	19823	1,9	22004	2,0	111,0
Тухум,-минг дона	8897	1,9	10564	2,2	118,7

Ушбу жадвал маълумотлари таҳтилидан кўриниб турибиди, вилоятимиз фермер хўжаликлари томонидан етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми, яъни ғалла, полиз, мева, гўшт, сут ва тухум маҳсулотлари 2017 йилда 2016 йилга нисбатан ошганлигини, бирор пахта, картошка, сабзавот ва узум маҳсулотларининг

ҳажми эса камайганлигини кўриш мумкин. Дарҳақиқат, маҳсулотларнинг ҳажмининг ошиши энг аввало уларнинг ҳосилдорлик кўрсаткичи ошишига боғлиқдир. Чунончи суғориладиган майдонларни сув билан таъминлаш масаласи буғунги кунда анча мураккаб вазият бўлиб, пахтани суғориш, 1 гектар ерга сарфланган сув миқдори ва олинган ҳосилдорлик кўрсаткичлари айнан сув манбала-ри орқали суғоришга боғлиқдир. 2- жадвалда Қашқадарё вилоятининг пахта ва ғалла майдонларига берилган сув

миқдори ва унинг натижаси келтирилган бўлиб, ғаллани 5,3 мартағача, пахтани эса 3,3 мартағача суғорилганлигини кўриш мумкин. Демак, суғоришлар натижасида ғалладан ўртача вилоят бўйича 74,9 центнер, пахта хом ашёсидан эса 26,7 центнер ҳосил олингандигини кўйида келтирилган жадвал маълумотлари таҳлилидан кўриш мумкин (2-жадвал).

Қашқадарё вилоятида 2017 йил ҳосили учун пахта ва ғалла майдонларини суғоришга олинган сув ва суғорилган майдонлар тўғрисида маълумот

Экин тури	Экилган майдон, га	Жами олингандиган сув, млн.м ³	1 гектарга жами сарфланган сув миқдори, м ³ /га	Суғоришлар сони, марта	Олингандиган ҳосил, тонна	1 тоннага сарфланган сув, м ³ /тонна	Ҳосилдорлик, ц/га
Ғалла	144200	1419,8	9846	5,5	1079852	1315	74,9
Пахта	153500	988,0	6436	3,3	409104	2415	26,7

Натижалар ва намуналар. Вилоятимизда суғориладиган майдонларни доимий равишда сув билан таъминлашда 62 та доимий насос станциялари, 24 минг километрдан зиёд суғориш тармоқлари, 2828 та гидротехник иншоотлар хизмат қиласди. Бироқ вилоятимизнинг суғориладиган ерларини суғориш учун иилига 5,0–5,5 млрд. м³ сув сарф этилади. Сув манбаи асосан Амударё бўлиб, умумий сув ҳажмининг 75 фоиз ҳиссасига тўғри келади. Демак, вилоятимизда сув манбаларини кенгайтириш ва мавжуд имкониятлардан фойдаланиш, шунингдек суғориладиган майдонларда инновацион суғориш усуллари ва суғориш технологияларини кўллашни тақозо этади. Шунуктаи назардан вилоятимизда суғориш сувидан самарали фойдаланиш, сув исрофгарчилигини 15–20 фоизга камайтириш ва мелиоратив ерларнинг ҳосилдорлигини 1,5–2,3 маротабага ошириш бугунги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 19 апрелдаги “2013–2017 йиллар даврида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини янада яхшилаш ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-1958-сонли қарори қабул қилинди. Қарор ижросини таъминлаш мақсадида Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги, «Ергедозкадастр» давлат кўмитаси томонидан Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва вилоятлар ҳокимликлари билан биргаликда 2013–2017 йиллар даврида, куйидаги тадбирлар амалга оширилди:

- 2575 км узунликдаги коллектор тармоқлари реконструкция қилинди ва қурилди;

- 36 минг 957 км узунликдаги очик ва 1 минг 564 км ёпиқ горизонтал дренаж тармоқлари таъмирланди ва тикланди;

- “Ўзмелиомашлизинг” давлат лизинг компанияси орқали 477 дона замонавий мелиоратив техника ва механизmlар харид қилинди.

Шу билан бирга, 2013–2017 йилларга мўлжалланган давлат дастурини амалга ошириш натижасида 104,6 минг гектар майдонда сув тежаш технологиялари, яъни 25,0 минг гектар майдонга томчилатиб, 34,0 минг гектар майдонга эгилувчан кўчма қувурлар орқали ва 45,6 минг гектар ерга эгат ораларига плёнка ётқизиб суғориш ишлари амалга оширилди. Амалга оширилган ишлар натижасида

умумий ҳисобда республика бўйича 535,7 млн. куб метр сув исрофи камайишига эришилди.

Чунончи, Қашқадарё вилоятида ташкил этилган худудий ишчи гурухлари томонидан томчилатиб суғориш ва сувнинг тежайдиган бошқа суғориш технологияларини жорий этиш мақсадида 2015 йилда томчилатиб, эгатга плёнка тўшаб ҳамда кўчма эгилувчан қувурлар орқали суғориш

2-жадвал

Қашқадарё вилоятида 2017 йил ҳосили учун пахта ва ғалла майдонларини суғоришга олинган сув ва суғорилган майдонлар тўғрисида маълумот

усулларини жорий қилиш бўйича худудий дастур ишлаб чиқилди. Унга киритилган томчилатиб суғориш технологиясини жорий қилиш лойихаларини амалга оширган ер эгалирига Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармасининг кредит линияси ҳисобидан 10 миллиард сўм маблағ ажратилди. Бу сармоялар тижорат банклари орқали йиллик 6 фоизлик имтиёз билан тақдим этилди.

Вилоятда 2016 йилда 943 гектар майдондаги боғ ва токзорларда, пахта майдонлари ва иссиқоналарда фермер хўжаликлар, корхона ва ташкилотлар томонидан томчилатиб суғориш технологияси жорий этилди. 2017 йилда 1800 гектар майдонда 413 та фермер хўжаликлари томонидан томчилатиб суғориш технологияси жорий қилинди.

Шунингдек, 300 комплект эгилувчан қувурлар олиб келиниб, 12000 гектар ғалла ва пахта майдонларини суғоришда қўлланилди. 2017 йилда 13450 гектар майдонда 621 та фермер хўжаликлари томонидан пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинларини кўчма эгилувчан қувурлардан фойдаланиб суғориш ишлари амалга оширилди.

207 та фермер хўжаликлар томонидан эгатга полиэтилен плёнка тўшаб суғориш технологияси 2607 гектар пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинларини суғориш ишларида қўлланилди. 2017 йилда эса 5202 гектар майдонда 438 та фермер хўжаликлари томонидан пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинларини эгатга полиэтилен плёнка тўшаб суғориш технологияси жорий қилинди.

Олиб борилаётган ишлар билан биргаликда соҳада юқори натижаларга эришишни рағбатлантириш ва сув истеъмолчиларини қўллаб-кувватлаш мақсадида ўтган давр ичидаги 600 дан ортиқ қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилига 170 млрд. сўмдан ортиқ микдорда имтиёзли кредитлар ажратилиб, замонавий қишлоқ хўжалиги техника ва технологияларини сотиб олишга, интенсив боғлар, иссиқоналар, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини барпо этишга йўналтирилиб, 4 мингдан ортиқ янги иш ўринлари яратилди. Шунингдек, “Ўзмелиомашлизинг” компанияси ва бошқа халқаро ташкилотлар томонидан сув истеъмолчиларига 60 донага яқин юқори унумли замонавий мелиоратив техникалар ҳамда 300 га яқин бошқа воситалар олиб берилиши таъминланди.

Аҳоли сонининг ошиби ва иқтисодиётнинг барча тармоқлари ривожланиб бораётган ҳамда сув ресурслари

3-жадвал

Қашқадарё вилоятида туманларида 2017 йил ҳосили учун насослар ёрдамида суғориладиган ерлар, суғориш муаммоли бўлган ғалла майдонлари тўғрисида маълумот

т/р	Туманлар номи	Жами ғалла майдони, га	Шундан сув таъминоти оғир ғалла майдони, га	Сув таъминоти оғирлиги сабаблари
1	Ғузор	9000	1400	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, сув йўлларини тозалаш керак
2	Қарши	14500	1370	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, насосга боғланган
3	Косон	18500	1224	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, насосга боғланган
4	Қамаши	10500	1103	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, сув йўлларини тозалаш керак
5	Китоб	3500	-	
6	Миришкор	22500	2640	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, сув йўлларини тозалаш керак
7	Муборак	9500	2003	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, сув йўлларини тозалаш керак
8	Нишон	18550	634	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, сув йўлларини тозалаш керак
9	Касби	14500	1067	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, сув йўлларини тозалаш керак
10	Чироқчи	8800	860	Суғориш тармоқлари охирида жойлашган, сув йўлларини тозалаш керак
11	Шахрисабз	6350	-	
12	Яккабоғ	3000	-	
	Жами	144200	12302	

чекланган бундай шароитда иқтисодиёт тармоқларини сув ресурсларига бўлган талабини қондириш учун биринчи бўлиб барча соҳада, айниқса, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида сувни тежовчи технологияларни жорий қилишни кескин кўпайтириш талаб этилади.

Сув ресурслари чекланган минтақамизда дехқончилик қилиш, мўл ва сифатли ҳосил олиш қанчалар оғир ва машаққатли эканлиги барчага маълум. Шунинг учун сувни тежайдиган технологияларни жорий этишга қаратилган тадбирлар қўллаб-кувватланиб, бунинг ташаббускори бўлган хўжалик ва ташкилотларга қўшимча имтиёз ва преференциялар яратиб берилмоқда. Натижада бугунги кунда қарийб 240 минг гектар майдонда ана шундай технологиилар, жумладан, 28 минг гектар ерда томчилатиб суғориш технологияси жорий қилинди.

Қашқадарё вилоятида 2017 йилда суғориладиган ерлар 532,8 минг гектар бўлиб, унинг 153,5 минг/га. га пахта, 145,0 минг/га. га эса донли экинлар экилди. Маълумки, бизда сув ресурслари чекланган, яъни асосий сув манбалари 13 та катта-кичик сув омборларидан ташкил топган бўлиб, жами сув йигиш ҳажми 2154,1 млн. куб метрни ташкил этади. Вилоятнинг суғориладиган ерларини суғориш учун эса камида 5,0–5,5 млрд. м³ сув сарфланиши керак. Бироқ, мавжуд суғориш иншоатлари эскирганлиги ва тармоқлар яроқсиз ҳолга келиб қолганини инобатта оладиган бўлсак, бир неча минг гектар ерларни суғоришда қийинчиликлар юзага келмоқда.

3-жадвалда вилоят туманларида 2017 йилда ғалла майдонларини суғоришда оғир бўлган муаммолар келтирилган бўлиб, бунда Китоб, Шахрисабз ва Яккабоғ туманларидан ташқари барча туманларда асосан, ғаллани насослар ёрдамида суғориш талаб қилинади ва насослар билан суғориладиган майдонларни узлуксиз электр энергия билан таъминлаш, сув йўлларини тозалаш зарурлиги суғоришда муаммоларни келтириб чиқармоқда [13] (3-жадвал).

Демак, вилоятнинг 182,5 минг га ерлари кучсиз шўрланган ерлар бўлиб, унинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, СИУларга қарашли 5,3 минг км коллектор ва зовур тармоқларини босқичма-босқич тозалаш талаб этилади.

Мамлакатимизда ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш борасида ҳам кўплаб ишларни амалга ошириш зарурdir. Бу борада сув омборлари тармоғини кенгайтириш масаласига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Хуласа ва таклифлар. Бинобарин, “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга оид Давлат дастури” тузилган бўлиб, ушбу дастур асосида олиб борилаётган ишларга эътиборни кучайтириш, бу ишга давлат ва хўжалик юритувчи органлар, алоқадор ташкилот ва корхоналар фермер ва дехқон хўжаликларининг масъулиятини ошириш пирвард натижада қишлоқ хўжалиги ривожига эришиш мумкинлиги кўрсатиб ўтилган. Шу нуқтаи назардан олганда, вилоятнинг ўта сув танқис бўлган туманларида қуйидаги амалий таклифлар берилди, яъни Ғузор, Чироқчи, Яккабоғ, Китоб ва Шахрисабз туманларидаги 83 дона суғориш кудукларини қайта тиклаш; Яккабоғ ва Қамаши туманлари аҳоли пункtlари ҳамда экин майдонларини сeldan ҳимоя қилиш, (такрорий 5–7 марта) сел сувларини йигиш орқали 3,0 минг гектар янги ерларни ўзлаштириш ҳамда 7,0 минг

гектар суғориладиган ер майдонларини сув билан таъминлаш мақсадида Яккабоғ туманида “Гулдара” сел сув омборини қуриш; қиш ва баҳор ойлари Қашқадарё ўзанидан ўтувчи 340,0 млн.м³ сизот ва сел сувлари ҳамда Таллимаржон ГРЭСи учун Қарши магистрал каналидан қиш ойлари бериладиган 90,0 млн.м³ сув самарасиз оқиб, Бухоро вилояти ҳудудига зарар етказадиган сувнинг олдини олиш мақсадида Косон туманида “Қорабайир” (сув йигиш ҳажми – 115,0 млн.м³) сув омборларини қуриш ҳамда Чироқчи туманидаги “Қалқама” сел сув омбори ҳажмини 10,0

млн.м³ дан 40,0 млн.м³ гача ошириш мақсадга мувофиқдир. Бунинг натижасида, яъни сув омборларини қуриш ва ҳажмини кўпайтириш натижасида биринчидан, Қарши чўлинни комплекс ўзлаштириш ишларининг 2-навбатида 54,0 минг гектар ер ўзлаштирилади; иккинчидан, Муборак туманидаги 35,0 минг гектар ўзлаштирилган янги ерларнинг сув билан таъминланыш даражаси яхшиланади; учинчидан, Чироқчи ва Қамаши туманларида 10,0 минг гектар ерларнинг сув билан таъминланыш даражаси яхшиланади ва 2000 гектар янги ерларни суғориш таъминланади.

№	References	Адабиётлар
1	Uzbekistan Respublikasining Suv va suvdan foydalanish tugrisidagi konuni [Law of water use and water]. Kishlok khujaligida islohotlarni chukurlashtirishga doir konun va me'yoriy huzhzhatlar tuplami. vol. 1. Tashkent. Shark Publ., 1998.	Ўзбекистон Республикасининг “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги қонуни // Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга доир қонун ва меъёрий ҳужжатлар тўплами. 1-қисм. – Т.: Шарқ 1998.
2	Dzhalalov S.CH. Oroshaemoe zemledelie v usloviyakh defitsita vodnyx resursov [Irrigated agriculture in conditions of scarcity of water resources]. Tashkent. 2000, 235 p.	Джалалов С.Ч. Орошаемое земледелие в условиях дефицита водных ресурсов. Т. 2000, –235 с.
3	Abdullahhanov R.A. Suv resurslaridan foydalanish muammolari [Problems of effective use of water resources]. Journal of Uzbekistan iktisodiy akhborotnomasi. Tashkent, 2000. no.10-11. pp.2-5.	Абдуллаханов Р.А. Сув ресурсларидан самарали фойдаланиш муаммолари // Ж.: Ўзбекистон иқтисодий аҳборотномаси. – Тошкент. 2000. – № 10-11. – Б.2-5
4	Masharapova M.M. Bozor munosabatlari shakllanaetgan sharoitda suv khujaligi majmuasi salohiyatidan foydalanishning mintakaviy khususiyatlari [Regional characteristics of the potential of the water management complex in the conditions of market relations]. Avtoreferat. Tashkent, 2006. 22 p.	Машарапова М.М. Бозор муносабатлари шаклланаётган шароитда сув хўжалиги мажмууси салоҳиятидан фойдаланишнинг минтақавий ҳусусиятлари. Автореферат. –Т. 2006. – 22 б.
5	Khasanov B.U. Uzbekiston suv khujaligi tizimini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirishning tashkiliy – iktisodiy mekhanizmi [Organizational and economic mechanism of improving the water management system of Uzbekistan and its efficiency]. Avtoreferat. Tashkent, 2005. 24 p.	Ҳасанов Б.У. Ўзбекистон сув хўжалиги тизимини такомillashtiriш ва унинг самарадорлигини оширишнинг ташкилий-иктисодий механизми. Автореферат. – Т. 2005. – 24 б.
6	Matkarimov M.M. Suv tezhovchi va mukhofaza kiluvchi tekhnologiyalarni kullash zharaenlarini boshkarish [Management of water-saving and conservation technologies]. Avtoreferat. Samarkand, 2006. 22 p.	Маткаримов М.М. Сув тежовчи ва муҳофаза қилувчи технологияларни қўллаш жараёнларини бошқариш. Автореферат. – Самарқанд. 2006. – 22 б.
7	Umurzakov U.P. Suvni baholash [Evaluation of water]. Journal of Uzbekistan kishlok khujaligi. Tashkent, 2005. no.10. pp.25-26.	Умурзаков Ў.П. Сувни баҳолаш // Ж. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. – Тошкент, 2005. – №10. – Б. 25-26.
8	Choriev K.A. Er va suv resurslaridan foydalanishda bozor munosabatlari shakllantirishning iktisodiy muammolari [Economic problems of formation of market relations in the use of land and water resources]. vol.II. Respublika ilmiy – amaliy anzhumanlar tuplami. Tashkent, TIMI. 2007.	Чориев К.А. Ер ва сув ресурсларидан фойдаланишда бозор муносабатларини шакллантиришнинг иқтисодий муаммолари. II том. Республика илм.-амал.анж.маър. тўпл. –Т.:ТИМИ. 2007. – Б. 26-28.
9	Sangirova U. Suvdan samarali foydalanish yullari [Ways to Use Water Efficiently]. Journal of Uzbekistan iktisodiy akhborotnomasi. Tashkent. 2009, no. 9. 25 p.	Сангирова У. Сувдан самарали фойдаланиш йўллари // Ж. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. – Тошкент, 2009. – № 9. – 25 б.

10	Uzbekiston Respublikasi Prezidentining Uzbekistan Respublikasini yanada rivozhlanirish buyicha kharakatlar strategiyasi turgisidagi PF-4947-sonli Farmoni [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On Strategy for Action for Further Development of the Republic of Uzbekistan" No. UP-4947] 07.02.2017 y.	Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги ПФ-4947-сонли Фармони. 07.02.2017
11	Uzbekistan Respublikasi Davlat statistika kumitasining 2017 yildagi ma'lumotlari [Data from the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan for 2017]. Tashkent, 2018.	Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2017 йилдаги маълумотлари. – Тошкент, 2018
12	Kashkadaryo viloyati Statistika boshkarmasi ma'lumotlari [Data of the State Statistics Committee of Kashkadarya region]. Karshi, 2018.	Қашқадарё вилояти Статистика бошқармаси маълумотлари. – Қарши, 2018
13	Amu – Kashkadare irrigatsiya tizimlari khavza boshkarmasi ma'lumotlari [Amu-Kashkadarya Irrigation Basin Management Information]. Karshi, 2018.	Аму-Қашқадарё ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси маълумотлари. – Қарши, 2018
14	Shokhujaeva Z.S. Agrar tarmokda suv resurslaridan foydalanishning iktisodiy samaradorligi [Economic efficiency of water use in agrarian sector]. Monografiya. Tashkent. Iktisodiet Publ., 2012. 140 p.	Шохўжаева З.С. Аграр тармоқда сув ресурсларидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги. Монография. – Т.: Иқтисодиёт, 2012.– 140 б.
15	Shokhujaeva Z.S. Suv resurslarini muhofaza kilishning dolzARB muammo va echimlari [Actual problems and solutions of water resources conservation]. Journal of Innivatsion tekhnologiyalar. 2015. no.3. pp 50-53.	Шохўжаева З.С. Сув ресурсларини муҳофаза қилишнинг долзарб муаммо ва ечимлари. // "Инновацион технологииялар" журнали. 2015 йил – №3-сон, – Б. 50-53.
16	Shokhujaeva Z.S. Istikbolda sugorish tekhnologiyalarini zhoriy etishni takomillashtirishning zaruriyati va akhamiyati [Necessity and importance of improving the introduction of irrigation technologies in the future]. Iktisodiet va innovatsion tekhnologiyalar ilmiy elektron journal. Tashkent, no.2. march-april, 2016.	Шохўжаева З.С. Истиқболда суғориш технологияларини жорий этишни такомиллаштиришнинг зарурати ва аҳамияти // "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. – Тошкент, – № 2, март-апрель, 2016.
17	Ergashev R.Kh., Shokhujaeva Z.S. Suv bilan ta'minlanganlik darazhasining kishloq khujaligi makhsulotlari khosildorligiga ta'siri [The Impact of Water Supply on Agricultural Product Productivity]. Birzha ekspert. Tashkent, 2011. no.7-8. pp.34-38.	Эргашев Р.Х., Шохўжаева З.С. Сув билан таъминланганлик даражасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳосилдорлигига таъсири // Биржа эксперт. – Тошкент. 2011 – №7-8-сон, – Б.34-38.